

اکسیر ایجاز (تحلیل جلوه های مینی مالیستی اشعار اکبر اکسیر)

چکیده

(فرانو) از شاخه های شعر معاصر فارسی است که توسط (اکبر اکسیر) از شاعران آستارا در استان گیلان به همراهی چند شاعر دیگر ابداع شده است. مرام نامه یا مانیفست این گونه از شعر معاصر در کتاب (بفرمایید بنشینید صندلی عزیز) از اکبر اکسیر آمده است. شعر فرانو بر به کارگیری کلمات ساده، ایجاز، استفاده از ضرب المثل ها و اصطلاحات عامیانه تاکید دارد. با وجود عدم همسو بودن کامل این نوع شعر با (مینی مالیسم)، نحوه بهره مندی این گونه شعری از (ایجاز)، مشابهت هایی را بین آن و مکتب (مینی مالیسم) یا کمینه گرایی موجب شده است. در نوشتار حاضر تلاش می شود با تحلیل خصیصه های محتوایی شعر فرانو، الگوهای مینی مالیستی موجود در آن، با ذکر مصادیق لازم بیان شود. مسئله اصلی تحقیق، چگونگی تبدیل ایجاز از یک ویژگی صوری به یک ساختار معناساز در آثار این شاعر است. یافته های پژوهش نشان می دهد اکسیر با درک ضرورت ارتباطی در دنیای شتابزده معاصر، از (اقتصاد واژگانی) برای انتقال حداکثر معنا بهره برده است. او با ایجاد پیوند میان طنز و ایجاز و به یاری شگردهایی نظیر (ایجاز ساختاری)، (عینیت گرایی)، (شوک نهایی یا غافلگیری) و تمرکز بر (اشیاء روزمره)، مفاهیم کلان اجتماعی و سیاسی را در قالب های بسیار کوتاه بازنمایی کرده است. نتایج تحقیق همچنین مویب این نکته است که ایجاز اکسیر با هدف تامل دقیق و مشارکت مخاطب در تکمیل معنا، بر شفافیت و تاثیر گذاری نقد اجتماعی در اشعار او افزوده است. به نظر می رسد اساس (مینی مالیسم) مبتنی بر سادگی بیان و پرهیز از پیچیدگی های معمول است ولی (ایجاز) در شعر فارسی و به ویژه در شعر معاصر و فرانو بر کوتاهی کلام و اثر بخشی مضاعف آن تاکید دارد. و بعضا ممکن است این هدف با توسل بر به کارگیری برخی صنایع ادبی حاصل گردد و ظاهر کلام چندان ساده نباشد.

کلیدواژه ها: اکبر اکسیر، ایجاز ساختاری، شعر فرانو، مینیمالیسم (کمینه گرایی)، واقع گرایی.

۱. مقدمه

تحول در فرم و محتوای شعر معاصر فارسی، همواره تابعی از دگرگونی‌های اجتماعی و احتمالاً نیازمند به زبان جدید برای بیان تجربه‌های متعدد انسان مدرن بوده است. یکی از مهم‌ترین این تحولات، گرایش به (ایجاز) و (کمینه‌گرایی) یا (مینی مالیسم) است. مینی مالیسم در ادبیات، واکنشی به اطناب‌های بیهوده و استعاره‌های پیچیده کلاسیک و رمانتیک بود که با حذف عناصر زائد، بر (آن) و (لحظه) تاکید می‌کرد. شایان ذکر است مینی مالیست‌ها بیشتر بر سادگی زبان و پرهیز از پیچش‌های معمول بیان تاکید دارند در حالی که پیروان ایجاز در شعر و ادب فارسی و به ویژه در شعر معاصر، غالباً کوتاهی بیان را می‌پسندند و این امر منافاتی با استعمال آرایه‌های ادبی و صنایع شعری که لاجرم به دشواری ضمنی کلام می‌انجامد ندارد. به سخن دیگر مرز مشترک مینی مالیست‌ها و ایجاز‌گرایان، کوتاهی بیان است. اکبر اکسیر با درک ضرورت زمانه، ایجاز را نه فقط به عنوان یک صنعت ادبی، بلکه به مثابه یک ضرورت ارتباطی در دنیای شتاب‌زده معاصر به کار گرفت.

مینی مالیسم در شعر از طریق استفاده از حداقل کلمات برای ایجاد حداکثر معنا شکل می‌گیرد. این رویکرد در اشعار اکسیر به وضوح دیده می‌شود؛ او با زبانی عاری از حشو و زوائد، مفاهیم عمیق اجتماعی را در ساختاری فشرده ارائه می‌دهد. برای نمونه، در شعر (پداگوژی) از مجموعه اشعار (زنبورهای عسل دیابت گرفته اند!) (اکسیر: ۱۳۸۴)، با پیوند دادن یک تابلوی بهزیستی به خاطره‌ای شخصی و کلامی از معلم ریاضی، تمام ساختار آموزشی و عاطفی را در چند خط به چالش می‌کشد.

اکبر اکسیر با معرفی (شعر فرانو) در دهه هشتاد، پلی میان طنز، ایجاز و واقعیت‌های تلخ اجتماعی بنا کرد. او در بیانیه شعر فرانو، ویژگی‌های این شعر را در بیست بند بر می‌شمارد و تاکید می‌کند که این سبک، شعری کوتاه، ساده، عینی، با طنزی نهان، بدون شعارهای عشقی-سیاسی، با آغاز و پایانی غیر مترقبه و با رعایت ایجاز است که تفاوتش در ساختار و لحن مشخص می‌شود و وظیفه اصلی اش گزارش معضلات زندگی امروز و موضوعات ملموس اطراف خودمان است. (اکسیر، ۱۳۸۷ الف: ۹۸-۹۵) ایجاز در آثار او، از نوع ایجاز مُخَلّ نیست، بلکه (ایجاز ایجازی) است که بر پایه غافلگیری در سطر پایانی بنا شده و این ویژگی در اغلب

اشعار او مشهود است. «کاربرد کلمات گزینش شده، مَثَل‌ها و اصطلاحات عامیانه، استفاده از عناصر ادبیات اقلیمی، ریتم و بازی با کلمات، عنصر غافلگیری و طنز شاخص آن با مفاهیم جدید، از مؤلفه‌هایی است که اکسیر در تکامل شعر خود به آن‌ها نظر داشته و این مؤلفه‌ها در آثار او، به عنوان چهارچوب‌های این جریان شعری مطرح شده است» (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۶۹).

ایجاز در شعر فرانو، ابزاری برای شالوده‌شکنی از مفاهیم مقدس و کلیشه‌ای است. اکسیر با استفاده از این تکنیک، مفاهیم بزرگ را به کوچک‌ترین اجزای ملموس تبدیل می‌کند تا نقد خود را گزنده‌تر سازد. نمونه این کوچک‌سازی مفاهیم بزرگ، در شعر (ایترناش) به چشم می‌خورد؛ جایی که شاعر حتی برای فکر کردن به فیل، با مشکل محدودیتِ جای خیال مواجه است و خرطوم آن بیرون می‌ماند:

«چیزهای بزرگ در خیالم نمی‌گنجد

به فیل که فکر می‌کنم

خرطومش بیرون می‌ماند...» (اکسیر، ۱۳۹۰: ۴۴)

این نوع نگاه، دقیقاً منطبق بر اصول مینی مالیسم است که از روایت‌های کلان فاصله گرفته و به جزئیات به ظاهر بی‌اهمیت پناه می‌برد.

نکته حائز اهمیت در ایجاز اکسیر، پیوند آن با طنز است. «او از قالب شعر فرانو - که شعری است موجز، ملموس، ساده، به دور از خیال پردازی‌های پیچیده و متناسب با دغدغه‌های بشر امروز - استفاده می‌کند» (فرهنگی و جعفری، ۱۳۹۶: ۹۵). اکسیر با حذف مقدمه‌چینی‌های سنتی، مستقیماً به سراغ اصل مطلب می‌رود. در اشعار او، ایجاز تنها در تعداد کلمات نیست، بلکه در (ایجاز عاطفی) نیز هست؛ یعنی پرهیز از احساساتی‌گری مفرط. برای مثال، در شعر (ظرفیت)، مرگ پدر و فروپاشی کانون خانواده به دلیل خرید یک خودروی پراید و کمبود جا، با چنان سردی و ایجازی بیان می‌شود که تکان‌دهندگی آن را دوچندان می‌کند.

در نهایت، مینی مالیسم و ایجاز در شعر اکبر اکسیر، نه یک تفنن ادبی، بلکه راهبردی برای بقای شعر در عصر رسانه‌های دیجیتال و بی‌حوصلگی مخاطب است. او با استفاده از زبان محاوره، کنایه و پایان‌بندی‌های باز، فضایی را ایجاد می‌کند که در آن (ناگفته‌ها) بیش از (گفته‌ها) اهمیت

می‌یابند. این پژوهش بر آن است تا با بررسی دقیق این تکنیک‌ها در پنج مجموعه اشعار او، نشان دهد که چگونه ایجاز می‌تواند به عنوان یک عنصر ساختاری، بار سنگین نقد اجتماعی و فرهنگی را به دوش بکشد.

۱-۱. بیان مسئله

در دنیای معاصر، شیوه شتاب زده زندگی انسان مدرن، بر ساختارهای ادبی نیز تأثیر گذاشته و منجر به پیدایش فرم‌های کوتاه‌گو شده است. اکبر اکسیر با ابداع شعر (فرانو)، پاسخی بومی به این نیاز جهانی (مینی مالیسم) ارائه داده است. مسئله اصلی این پژوهش آن است که در اشعار اکسیر، چگونه (ایجاز) از یک ویژگی صوری به یک (ساختار معناساز) تبدیل می‌شود. شاعر با حذف پیوندهای سنتی کلام و استفاده از کمترین واژگان، مفاهیم حجیم اجتماعی و سیاسی را در قالب‌های بسیار کوتاه - گاه در دو سطر - جای می‌دهد. چالش اصلی اینجاست که این فشردگی بیش از حد، چگونه بدون آسیب زدن به رسانگی زبان، بار سنگین نقد را حمل می‌کند؟ در واقع، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که اکسیر با چه شگردهایی میان (فرم مینیمال) یا (حداقلی) و (محتوای ماکزیمال) یا (حداکثری) تعادل برقرار کرده و آیا این ایجاز منجر به ابهام شده است یا به شفافیت نقد افزوده است؟

۲-۱. پرسش‌های پژوهش

- برجسته‌ترین مولفه‌های مینی مالیسم (مانند حذف قرینه، ایجاز قصر و تمرکز بر اشیاء) در اشعار اکبر اکسیر کدامند؟
- عنصر (غافلگیری) در سطر پایانی چه نقشی در جبران فشردگی متن و گسترش معنا ایفا می‌کند؟
- آیا ایجاز در اشعار اکسیر صرفاً تابعی از فرم است یا ریشه در نگاه هستی‌شناختی شاعر به دنیای معاصر دارد؟

۳-۱. پیشینه پژوهش

صفایی و پاسخی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان بررسی مؤلفه‌های طنز در شعر فرانو با تأکید بر اشعار اکبر اکسیر، شعر فرانو را جریانی برآمده از بطن شعر نو و متأثر از دو